

Åbne sider

Hanne Pernille Andersen

Ph.d.-stipendiat på Institut for Engelsk,
Germansk og Romansk, Københavns Universitet.
hpa@hum.ku.dk

Myter om sprogundervisning og danskeres engelskkundskaber

Der er en udbredt opfattelse i dele af undervisningsmiljøet i Danmark, især blandt ikke-lingvister, men desværre også hos enkelte sprogfolk, at faget fonetik lige så godt kunne tages af skemaet i fremmedsprogsundervisningen, da det alligevel ikke har nogen effekt i forhold til de studerendes mundtlige sprogfærdighed. Et af formålene med denne artikel er at gøre op med nogle af de myter og misforståelser om fremmedsprogsindlæring og danskeres engelskkundskaber, som desværre huserer i vid udstrækning i det akademiske miljø. Artiklens andet hovedformål er, med afsæt i den seneste forskning, at komme med nogle konkrete bud på, hvor man skal koncentrere indsatsen i udtaleundervisningen for at opnå en mærkbar forbedring af danskeres engelskudtale.

Myte nr. 1: Vi kan lige så godt afskaffe fonetikundervisningen, da det er fuldstændig ligegyldigt, om man har fremmed accent, hvis bare man kan gøre sig forståeligt på fremmedsproget.

Det er absolut ikke ligegyldigt, om man har fremmed accent eller ej. Forskere har påvist, at det kan have både kommunikative og sociale konsekvenser at tale med fremmed accent. I 1995 lavede de canadiske forskere Munro og Derwing et interessant forsøg, som viste, at det største kommunikationsmæssige problem med fremmed accent ikke så meget er, at forståeligheden af budskabet reduceres, men derimod at det tager længere tid for modtageren af processere talen, når den afviger fra normen, og derfor kræver mere rent mentalt af modtageren. Forskerne konkluderede, at den irritation, de ofte har observeret hos indfødte talere, når disse har skullet kommunikere med ikke-indfødte,

meget vel kan skyldes den ekstra mentale belastning, det pålægger modtageren at lytte til et budskab, der afviger fra hans eller hendes sproglige normer.

Ud over den kommunikationsmæssige hæmsko er det absolut heller ikke ligegyldigt, om man har fremmed accent eller ej i forholdet til den måde, man bliver opfattet på af de indfødte sprogbrugere. Tværtimod har de undersøgelser, der er lavet af konsekvenserne af at tale med fremmed accent, påvist en meget stærk tendens til, at sociale og personlighedsmæssige egenskaber hos talere med fremmed accent nedvurderes kraftigt af indfødte sprogbrugere. Som hovedregel associerer indfødte sprogbrugere fremmed accent med dårlige sociale kår, såsom lavt uddannelsesniveau, lav indkomst, og lavstatus jobs, og på det personlige plan med utiltrækkende egenskaber såsom lav intelligens, uvenlighed og upålidelighed. F.eks. lavede Ladegaard (1994) for nogle år siden en undersøgelse af danskeres opfattelse af talere, der på den ene eller den anden måde afveg fra den københavnsinspirerede standardnorm. Talematerialet blev leveret af fire talere med akademisk baggrund: En københavner, en fynbo, en vestjyde og en taler af polsk afstamning. Ladegaards resultater viste, i overensstemmelse med lignende undersøgelser, at den polske taler konsekvent blev vurderet som værende mindre intelligent, mindre velformuleret og dårligere uddannet end de danske talere, til trods for at vedkommende var universitetslektor i fysik og havde bestået danskprøven, der bruges som optagelseskriterium for udlændinge til videregående uddannelser i Danmark.

Selvom de fleste nok vil være enige i, at resultaterne af sådanne undersøgelser reflekterer en grov generalisering af ikke-indfødte sprogbrugere, bliver vi ikke desto mindre nødt til at forholde os til, at det er den slags fordomme, man som sprogbruger med fremmed accent bliver mødt med ude i det samfund, hvor man skal begå sig. Man kan altid diskutere, om man i virkeligheden burde forsøge at få indfødte talere til at ændre syn på talere med fremmed accent, eller om man skal forsøge at reducere graden af accent hos ikke-indfødte talere. Eftersom forsøg har vist, at modviljen mod ikke-indfødte talere tilsyneladende falder proportionelt med graden af accent, er sidstnævnte nok det mest hensigtsmæssige. Hvorom alting er, så svigter vi i hvert fald ikke-indfødte talere ved at foregive, at det ikke har nogen omkostninger, hvis de bibeholder en tydelig fremmed accent.

Myte nr. 2: Vi kan lige så godt afskaffe fonetikundervisningen, da danskere bare er enormt gode til engelsk.

Vi danskere er ofte ude for, at indfødte englændere og amerikanere roser vores engelsk-kundskaber. Og hvis vi sammenligner os med andre grupper af ikke-indfødte talere, som f.eks. asiaterne, har vi da også et kraftigt forspring. Dels har vi i Danmark en fremmedsprogsundervisning med vægt på det mundtlige, og dels har vi den fordel, at dansk

typologisk set ligger ret tæt op ad engelsk og derfor har en hel del tilfælles med engelsk, både hvad angår det lydige inventar, og på det grammatiske og morfologiske plan. Vi danskere er med andre ord i stand til at overføre langt flere dele fra vores eget sprog til engelsk end f.eks. japanere og kinesere. Men dermed ikke sagt, at danskere ikke begår en række basale fejl, når de taler engelsk, for det gør de. Og oftest er de overhovedet ikke klar over, at der er et problem. De færreste danskere er f.eks. klar over, at det er meget uheldigt at have dansk intonation, når man taler engelsk, da det intonationsmønster, vi benytter i dansk, signalerer kedsomhed og manglende interesse i samtalen over for en englænder. Danskere er f.eks. også notorisk dårlige til at håndtere lukkelyde og hæmmelyde i engelsk. Det er de færreste danskere, der er i stand til korrekt at opfatte og producere forskellen mellem noget så basalt som *hat* og *had* eller *writing* og *riding* i engelsk, med mindre de har modtaget fonetikundervisning, ligesom de forbliver i lykkelig uvidenhed om forskellen på vokalerne i *hut* og *hot*, indtil den dag den bliver påpeget af fonetiklæreren. Der er med andre ord ingen grund til at tro, at vi bare kan hvile på laurbærrene, selvom vi generelt klarer os bedre end visse andre grupper af ikke-indfødte talere.

Myte nr. 3: Vi kan lige så godt afskaffe fonetikundervisningen, da det praktisk talt er umuligt at opnå en perfekt udtale, hvis man først lærer fremmedsproget som voksen.

En af de for udtaleundervisningen mest skadelige myter er nok forestillingen om, at der er en såkaldt biologisk baseret kritisk periode for sprogindlæring, hvor et fremmedsprog nødvendigvis skal læres, hvis man skal opnå en indfødts kompetenceniveau. *The Critical Period Hypothesis* (CPH) blev fremsat af Penfield og Roberts som de første i 1959, og har siden haft en enorm indflydelse på forskningen i fremmedsprogstilegnelse. I de tidlige versioner af CPH kædes den ringe sprogtilegnelsesevne hos voksne sammen med hjernemæssige forandringer. Nærmere bestemt skulle den relativt ringe sprogtilegnelsesevne hos voksne være resultatet af manglende hjernemæssig plasticitet - et fænomen som indtræder, når de forskellige arbejdsfunktioner er blevet fastlagt i deres respektive hjernehalvdel ved pubertetens begyndelse (dvs. omkring 12-årsalderen). Uheldigvis har senere forskning vist, at de hjernemæssige forandringer, der lægges til grund for den manglende plasticitet, afsluttes allerede ved 5-6 års alderen, hvorved det kom til at fremstå en smule mærkeligt, at effekten af ændringerne først viser sig ved pubertetsalderen.

I senere versioner af CPH forklares den manglende sprogindlæringsevne hos voksne bl.a. som resultatet af en slags 'tilfedtning' af hjernen, som starter allerede i fosterstadiet. Nærmere bestemt mener man, at de nervebaner, der oftest bruges til at styre muskulturen under produktionen af talelyde, indkapsles i stoffet Myelin, hvilket effektiviserer

transporten af nerveimpulserne. Nervebaner, som ikke anvendes så ofte, indkapsles derimod ikke i Myelin, hvorved produktionen af uvante lyde besværliggøres.

Fælles for tilhængerne af de tidlige og senere versioner af CPH er, at de ikke mener, man skal bruge for mange ressourcer på udtaleundervisning, da voksne simpelthen er biologisk forhindret i at gøre væsentlige fremskridt. Deres synspunkt understøttes tilsyneladende af en række undersøgelser af fremmedsprogsindlæring i forskellige grupper af immigranter. Undersøgelserne viser, at voksne immigranter meget sjældent opnår en indfødts færdigheder på det udtalemæssige plan. Men det, man skal huske mht. disse undersøgelser, er, at de kun besvarer, om voksne immigranter *typisk* tilegner sig en perfekt udtale af det nye sprog på egen hånd, når de skal begå sig i et fremmed land. Spørgsmålet er, hvordan de ville have klaret sig, hvis de havde modtaget målrettet, systematisk undervisning i forskellene mellem udtalemønstret i fremmedsproget og deres modersmål i stil med den udtaleundervisning, danske studerende får på de højere læreanstalter. Meget tyder på, at det ville have gjort en forskel. Empiriske forsøg med voksne, som har modtaget fonetikundervisning, har nemlig vist, at det rent faktisk kan lade sig gøre at lære en perfekt udtale af et fremmedsprog, selvom man har overstået puberteten. Hollandske forskere har f.eks. påvist indfødt kompetence i engelskudtalen hos hollandske voksne (Bongaerts [et al.] 1995; 1997), ligesom det var tilfældet i min egen undersøgelse af danskeres udtale af engelske konsonanter (Andersen 2001), og i Højens undersøgelse fra 2003 af danskeres udtale af engelsk /ʃ/ og /s/. Endvidere har mange forsøg også påvist en kraftig tilnærmelse til indfødte normer hos voksne, som var i gang med at lære et fremmedsprog. Så selvom perfekt udtale måske ikke er et opnåeligt mål for alle voksne i alle tilfælde, er der ingen grund til at kaste håndklædet i ringen mht. voksnes udtale.

Myte nr. 4: Vi kan lige så godt afskaffe fonetikundervisningen, da teoretisk viden om fremmedsprogets fonetik alligevel ikke kan omsættes konkret i udtalen.

En anden gruppe forskere mener, at problemet med fremmed accent snarere udspringer fra en fundamental forskel mellem den måde børn og voksne opfatter sproglyde på. Forsøg med babyer har vist, at de frem til 8-måneders alderen er i stand til at opfange alle typer af lydlige detaljer, herunder detaljer som ikke spiller nogen rolle i det modersmål, de så småt er begyndt at lære. Fra og med 8-måneders alderen begynder de imidlertid gradvist at tune ind på de lyd-mæssige detaljer, som er vigtige rent betydningsmæssigt i modersmålet på bekostning af de detaljer i talesignalet, som ikke spiller nogen betydningsmæssig rolle i modersmålet, hvilket effektiviserer perceptionsprocessen. Når man som voksen hører fremmede sproglyde, vil man derfor som udgangspunkt opfatte dem ud fra de specifikationer, der er fastlagt for modersmålets kategorier. Efter et stykke tid vil man begynde at bemærke tydelige lydlige forskelle mellem de

fremmede lyde og modparten i modersmålet og rette sin udtale ind efter det. Derfor er lyde, som har en lydligt meget nært beslægtet modpart i modersmålet, et langt større problem end de, der ikke findes i nogen som helst udgave i modersmålet. For jo mere den fremmede lyd ligner en, vi kender i forvejen, desto mere tilbøjelige vil vi være til fortsat at sætte lighedstegn mellem dem og overhøre de lydige detaljer, som adskiller dem. Forskerne kalder dette fænomen *Equivalence Classification* (jf. Flege 1987; Munro & Derwing 1995).

Det, der karakteriserer voksnes indlæring af udtale, er, at der skal en bevidstgørelse omkring forskellene mellem lydene i fremmedsproget og deres modersmål til, for at deres udtale flytter sig i retning af de indfødtes normer. En række forsøg (se f.eks. Best & Strange 1992; Bohn & Flege 1990; Flege & MacKay 2004) har vist, at voksne opfatter fremmedsprogets lyde ud fra de fonetiske specifikationer, der er opstillet for kategorierne i deres modersmål. Lydige detaljer, som ikke spiller nogen rolle i modersmålet, sorteres ganske enkelt fra som uvæsentlige detaljer af voksne, og derfor er "papegøjemetoden" ikke særlig anvendelig over for voksne. F.eks. er der en udbredt tendens blandt danskere til at overhøre stemthedskontrasten mellem stemte og ustemte lukke- og hæmmelyde i engelsk (f.eks. mellem [p] og [b] eller mellem [ʃ] og [ʒ]), fordi vi ikke selv benytter stemthed til systematisk at signalere kontrasten mellem lukke- og hæmmelyde i dansk¹. Danskere er udmærket i stand til at opfange stemthed, men de bliver typisk først bevidste om den i det øjeblik, der er nogen, der fortæller dem, at den har en betydningsmæssig funktion i forbindelse med lukke- og hæmmelydene i engelsk. Normalt bliver den sorteret fra som en irrelevant detalje i det akustiske signal. Det er derfor uendelig vigtigt for voksne sprogstuderendes udtalemæssige fremskridt, at de bliver gjort opmærksomme på sådanne forskelle i fremmedsprogsundervisningen.

En logisk konsekvens af hypotesen om *Equivalence Classification* er, at den traditionelle kontrastive analyse ikke dur til at forudsige udtalemæssige problemer hos danskere, der lærer engelsk. For i den traditionelle kontrastive analyse er alle forskelle som udgangspunkt en kilde til problemer. Derfor forudsiger den traditionelle kontrastive analyse f.eks., at både engelsk /r/ og /t/ vil volde danskere problemer, fordi de produceres forskelligt i de to sprog. De forskere, der går ind for *Equivalence Classification* teorien som den mest sandsynlige forklaring, vil derimod forudsige, at engelsk /r/ ikke vil volde problemer hos øvede voksne danskere, da det danske bagtunge-r lydligt set adskiller sig så meget fra det engelske fortunge-r, at man slet ikke kan undgå at bemærke forskellen. /t/ bør være et langt større problem, fordi den lydige forskel er mindre markant (i en danskers ører, vel at mærke). Og det er præcis det, vi observerer hos den yngre del af den voksne gruppe af danskere i dag. /r/ volder dem ingen problemer, mens der er mange, der overfører deres affrikerede /t/ til engelsk uden at være opmærksomme på, at det for en englænder lyder som om, man siger 'tsea' i stedet for 'tea'.

I lærebøger af ældre dato fokuserer man, med udgangspunkt i den traditionelle kontrastive analyse, meget på de lyde, der ikke eksisterer i modersmålet (i dansk-engelsk sammenhæng f.eks. de engelske 'th'-lyde (/θ/ og /ð/)) eller de lyde, der er meget anderledes (f.eks. engelsk 'r' ([ɹ])). Den seneste forskning (se f.eks. Andersen 2001; Højen 2003) har imidlertid vist, at vi i stedet bør fokusere på de lyde, som ligner, men som ikke er identiske med eksisterende lyde i modersmålet. De sprogstuderende skal nemlig nok blive gode til de 'eksotiske' lyde på egen hånd efter et stykke tid, fordi de ikke kan kategorisere dem som varianter af en lyd i modersmålet. Det er langt mere tvivlsomt, om de f.eks. bliver gode til at udtale de engelske lukke- og hæmmelyde (/p, b, t, d, k, g, f, v, s, z/), som ligner de lyde, vi har i dansk. Eller de engelske nasalkonsonanter (/m, n, ŋ/), som har danske modparter, men adskiller sig ved at være længere i engelsk. Eller de engelske vokaler /ʌ/ og /ɒ/ i 'luck' og 'lock', som begge lydligt set minder om den danske vokal i 'godt'.

Det virker måske umiddelbart naturstridigt og ulogisk, men i udtalemæssig sammenhæng er det lighed, der skaber problemer. Og vi bliver derfor nødt til at koncentrere indsatsen om de lyde og mønstre i fremmedsproget, som ikke afviger særligt meget fra det, vi kender i forvejen, hvis vores sprogstuderende skal have held med at forbedre deres engelskudtale.

Note

1 Stemthed bruges ikke i samme omfang og med samme systematik til at signalere kontrast som i engelsk. Men der er en enkelt undtagelse i dansk: /f/ og /v/, hvor /v/ er stemt, mens /f/ er ustemt i dansk.

Litteratur

Andersen, H. P. : The Issue of Age and Ultimate Level of Competence in the Acquisition of Foreign Language Phonetics and Phonology: An experimental study of Danish university students' accuracy in producing British English consonants. Specialeopgave. Københavns Universitet, 2001.

Bongaerts, T., B. Planken & E. Schills, E.: Can Late Starters Attain a Native Accent in a Foreign Language? A test of the Critical Period Hypothesis. i: David Singleton & Zsolt Lengyel (Red.) The Age Factor in Second Language Acquisition. Avon: Multilingual Matters, 1995.

Bongaerts, T., C. van Summeren, B. Planken & E. Schills, E.: Age and Ultimate Attainment in the Pronunciation of a Foreign Language. i: Studies in Second Language Acquisition, 1997, 19(4), 447-465.

Flege, J.: The production of 'new' and 'similar' phones in a foreign language: Evidence for the effect of Equivalence Classification. i: Journal of Phonetics, 1987, 15, pp. 47-65.

Højen, A.D.: Second-Language speech perception and production in adult learners before and after short-term immersion. Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet, 2003.

Ladegaard, H.J.: Sociale stereotyper som determinative faktorer i evalueringer af dansk talesprog. i: Dansk Folke-mål, 1994, 36, s. 105-118.

Munro, M. & T. Derwing: Processing Time, Accent and Comprehensibility in the Perception of Native and Foreign-Accented Speech. i: Language and Speech, 1995, 38, 3, pp. 289-306.